

УДК 323.15+327.39:061.1ЄС

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.36>

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА ЄС ЯК ЗАСІБ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ: ДОСВІД ЄС ДЛЯ УКРАЇНИ В СВІТЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Юлія Мельник

*Національний університет «Одеська політехніка»,
кафедра міжнародних відносин та права
просп. Шевченка, 1, 65044, м. Одеса, Україна*

Сьогодні Україна переживає епохальний період історії свого розвитку: національна єдність стає запорукою забезпечення спільного майбутнього громадянами нашої країни. В складній внутрішньополітичній та зовнішньополітичній обстановці, в стані ведення війни, великої кількості внутрішньо переміщених осіб, піднесення національної свідомості народу, національна самоідентифікація теоретично може спричинити загострення етнонаціональних відносин всередині країни, в тому числі і з національними меншинами.

З отриманням незалежності Україна обрала ЄС в якості одного із основних напрямків розвитку своєї зовнішньої політики. Підписання ряду документів ЄС ще в 90-ті рр. говорять про бажання нашої країни рецепіювати основоположні права та зобов'язання союзу у власне законодавство, свідчать про початок інтеграційних процесів та проєвропейського курсу зовнішньої політики.

В ключі розгляду проблем інтеграції національні меншини також, як правило, розглядаються як можливий конфліктний та дезінтегруючий фактор. Забезпечення реалізації їх прав та самоідентифікації посідає важливе місце при формуванні етнонаціональної інтегративної політики.

Культура, як політичний інструмент може використовуватися як засіб соціального єднання. Досвід країн ЄС з культурної політики та особливостей регулювання реалізації прав національних меншин в світлі виконання Україною договірних положень щодо майбутнього членства в Союзі, не міг не відобразитися на формуванні нових векторів розвитку культурної політики щодо них.

З метою всебічного розгляду культурної політики ЄС, як засобу етнонаціональної єдності: досвіду ЄС для України в світлі забезпечення прав національних меншин в умовах євроінтеграції, проведений аналіз розвитку законодавства ЄС з регулювання реалізації прав національних меншин-країн членів. Зроблені висновки про наявність значної диференціації в національному законодавстві членів ЄС, переходу від мультикультурної політики до політики спільностей, партнерства та єднання.

В статті досліджується національне законодавство щодо регулювання правового статусу національних меншин. Особлива увага приділяється імплементації права ЄС, розробці спеціальних нормативно-правових актів в сфері культурної політики.

Ключові слова: національні меншини, культурна політика, етнонаціональна єдність, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси в Європі впродовж майже століття і обрання зовнішньополітичного курсу України на євроінтеграцію, поставило нові виклики та умови, виконання яких є сьогодні першочерговою задачею незалежно від вкрай складної вітчизняної економічної та політичної ситуації.

Військові дії, велика кількість внутрішньо переміщених осіб, що потребують на соціально-психологічну та матеріальну допомогу, їх адаптація в нових, складних умовах

послугували не тільки підґрунтям для національного єднання, а й приводом для посилення самоідентифікації населення з домінуючою національною українською спільнотою.

Національні меншини, забезпечення їх інтересів та прав на самовизначення, збереження етнонаціональної ідентичності та культури в реаліях сучасної України, перевертаються на додатковий важливий об'єкт державно-політичного керування складною ситуацією в середині країни та протистояння можливим внутрішнім конфліктам на національному підґрунті, запобігання потенційному зовнішньому прихованому чи явному втручанням во внутрішні справи нашої держави з подальшим «мирним приєднанням» української території.

Опит ЄС із подолання міграційних хвиль, забезпечення реалізації прав національного розмаїття союзу, на засадах проголошення основних принципів культурної політики та охорони прав національних меншин, стають приводом для запозичення вдалого опиту ЄС нашою державою, особливо в світлі обов'язків України щодо виконання приписів євроінтеграційних угод.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Культурній політиці країн ЄС, її правовому регулюванню і основним принципам, наслідкам впровадження, питанням виконання євроінтеграційних зобов'язань Україною, забезпеченню прав національних меншин присвячено чимало праць сучасних вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких: М. Бондарець, О. Буценко, С. Гладкова, М. Гнатюк, С. Гоці, І. Грицяк, Л. Даниленко, А. Єрмолаєв, В. Євтух, С. Здіорук, М. Кеда, П. Керн, В. Корженко, О. Литвиненко, О. Майборода, С. Макарчук, О. Мироненко, М. Найдич, О. Оржель, Пал Леслі А., О. Розумна, Т. Соломенна, О. Станкевич, К. Фарінья, С. Фоменко, Холден Дж. та ін.

Нажаль, досвіду культурної політики ЄС для України, як засобу етнонаціональної єдності в сучасній літературі достатньої уваги не приділено, розглянуті лише окремі аспекти зазначеного питання.

Мета даної статті полягає в аналізі культурної політики ЄС як засобу етнонаціональної єдності в розрізі забезпечення реалізації прав національних меншин, запозичення досвіду ЄС для України в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Українська нація є домінуючою нацією, яка проживає на території нашої країни. Не дивлячись на це, неодмінною особливістю населення України є його багатонаціональна структура. За переписом 2001 р. 22% з загальної кількості населення складають представники націй і народностей.

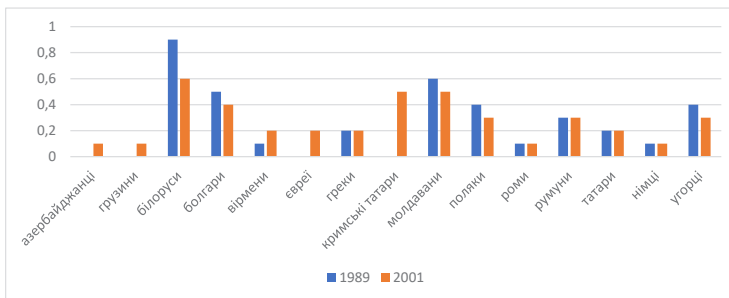

Рис. 1. Дані перепису населення України [1]

За наступні 20 років вказана ситуація із структури населення України радикальним чином не змінилася, але за результатами соціопитувань все більше громадян України відносять себе саме до домінуючої нації нашої країни – українців.

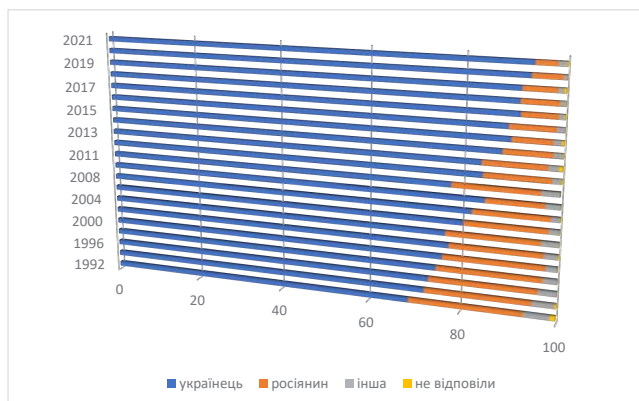

Рис. 2. До якої національності Ви себе відносите [2, с. 710]

В вітчизняній літературі утвердилась думка, що Україна є державою з політичною нацією, а національні меншини являє собою «статичну структуру», що може змінювати свій статус в залежності від внутрішньополітичних та зовнішньополітичних змін в країні.

Таким чином, будь-які інтегративні процеси можуть слугувати фактором суспільної дестабілізації в контексті розгляду відсутності регулювання та забезпечення реалізації самоідентифікації національних меншин, як привід для можливого соціального конфлікту та дезінтегруючий фактор.

ЄС є унікальним прикладом великого утворення, в якому проживає біля 190 національних меншин, який за допомогою декларування політичних принципів та напрямків, досягає збереження суспільної рівноваги.

Одним із таких політичних напрямків неодмінно була та залишається культурна політика ЄС, адже саме культура і є одним із головних чинників самоідентифікації і об'єктом порушення етнонаціональних прав.

Культурна політика ЄС має багаторічну історію. Чимало нормативних документів було прийнято на паневропейському рівні з метою забезпечення права на культуру, освіту, наукову діяльність. В свою чергу права національних меншин, їх регламентація та реалізація теж посідають чільне місце серед задач формування основних векторів внутрішньополітичної та зовнішньополітичної координації ЄС.

Законодавчий масив з регулювання реалізації прав національних меншин в ЄС складається з міжнародно-правових документів, документів ЄС та норм національного законодавства країн-членів. Його розвиток має багаторічну історію.

Уточнення значення терміну «національна меншина» та його визначення обговорювалося спеціально створеною комісією ООН протягом майже 40 років. Тільки на 30-й сесії ООН Підкомісія розглянула прикінцеву доповідь, яка була опублікована у 1979 р. та визначила саме поняття національна меншина «як менша за чисельністю група, яка не має домінуючого статусу, члени якої громадяни цієї держави – мають з етнічної, релігійної чи мовної точок зору характеристики, що відрізняються від характеристик іншої частини населення, і виявляють, навіть опосередковано, почуття солідарності у збереженні своєї культури, своїх традицій, релігії чи мови» [3, с. 131].

Романенко С. влучно зазначає, що «біженці, іноземці, особи без громадянства, трудові мігранти не включаються в це поняття. Європейські концепти меншин усе ж таки не

є універсальними, оскільки уряди держав-членів ЄС мають право визначати факт наявності чи відсутності (в правовому сенсі) національних меншин, встановлюючи власні суттєві характеристики» [3, с. 131–132].

Стислий аналіз законодавства країн-членів ЄС щодо регулювання питання національних меншин надає можливість дійти висновку, що в кожній країні існують свої особливості ставлення до національних меншин, як до спільноти.

Мигун М. зазначає, що «відсутність єдиного вектору розвитку етнонаціональної політики, розбіжності в законодавствах країн ЄС, як наслідок, будуть дезінтегрувати етнонаціональний показник єдності. У майбутньому все це приведе до виникнення міжнаціональних конфліктів, які так чи інакше принесуть небажані результати для країн центральної Європи, їхньої політичної, соціальної та економічної діяльності» [4, с. 124].

Дійсно, соціологічні опитування в ЄС свідчать про те, що респонденти ЄС вважають дискримінацію за ознакою ромської приналежності найпоширенішою в їхній країні (61%), за нею йдуть дискримінація за етнічним походженням і кольором шкіри (59%), сексуальною орієнтацією (53%), трансгендерністю (48%), релігія та переконання (47%), інвалідність (44%), вік (40%) та стать (35%) [5].

В Україні навпроти індексу національної дистанційованості свідчить про великий рівень національної терпимості.

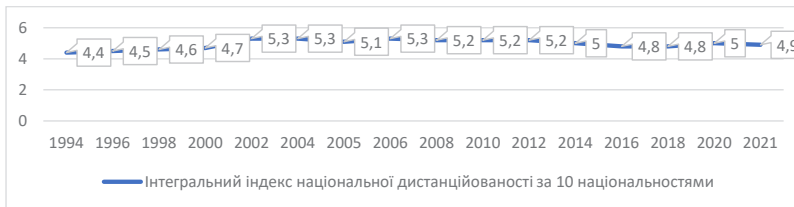

Рис. 3. Інтегральний індекс національної дистанційованості за 10 національностями [2, с. 655]

Серед міжнародно-правових документів прийнятих відносно регулювання питання національних меншин в країнах ЄС особливої уваги також заслуговують: Міжнародний пакт про права людини (1976); Підсумковий документ Віденській зустрічі НБСЄ, 1989 р.; Документ Копенгагенської наради з людського виміру, 1990 р.; Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, 1992 р.; Декларація ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, 1992 р.; Рекомендації Ради Європи 1201, 1993 р.; Віденська декларація та додатки до неї, 1993 р.; Рамкова Конвенція Ради Європи про захист національних меншин, 1994 р.; Резолюція ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, 1995 р.; Рамкова конвенція про захист національних меншин, 1995 р.; Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту, 1996 р.; Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин, 1998 р.; Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті, 1999 р., Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження 2005 р.; Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів 2007 р. тощо.

Безперечно, що не дивлячись, з першого погляду, на достатню увагу з боку міжнародної спільноти щодо регулювання питання забезпечення реалізації прав національних меншин, вказані нормативно-правові акти іноді здебільше мають рамковий, рекомендаційний

характер, але без декларування основоположних політичних принципів та напрямків, в ЄС не можливо було б скоординувати та спрямувати розвиток національних політик в цій сфері, виробити інструменти керування зазначеними процесами.

В вказаному контексті культурна політика, як інструмент управління, стає могутнім знаряддям соціального єднання та налагодження міжкультурного діалогу.

Здіорук С. вказує, що «культура розглядається як оптимальна площа для зустрічі (а не зіткнення) цивілізацій, як те, що покликане не роз'єднувати, а об'єднувати людей різних рас, віровизнань, традицій. Міжкультурний діалог приходить на заміну застарілій концепції мультикультуралізму, неспроможність якої визнали політичні лідери найпотужніших і найрозвиненіших країн Європи. Нині він є одним із важливих інструментів народної дипломатії» [6, с. 4].

Аналіз нормативно-правових документів ЄС, Маастрихтського та Лісабонських договорів, а також законодавчого масиву Ради Європи і ЮНЕСКО за останні тридцять років говорить про поступову переорієнтацію ЄС в розрізі культурної політики від політики національного самовизначення до політики, спрямованої на зовнішню співпрацю, тобто налагодження міжкультурного діалогу.

Так, Рішенні Ради ЄС «Про Європейський план дій щодо культури» від 16 листопада 2007 р. [7], виокремлює наступні пріоритети: культурне розмаїття і міжкультурний діалог; культуру як каталізатор творчості і інновацій; культуру як суттєвий елемент міжнародних відносин.

Новий Європейський порядок денний для культури, який було складено на основі Консультаційної зустрічі із зацікавленими сторонами, 19 лютого 2018 р., в м. Брюссель, визначив три основні цілі:

- використання сили культури для соціальної єдності та добробуту;
- підтримка культурної творчості в освіті та інноваціях, а також для зростання робочих місць;
- зміцнення міжнародних культурних зв'язків [8].

Хартія основних прав Європейського Союзу від 17 листопада 2021 р. закріпила «повагу до культурного, релігійного та мовного розмаїття, сприяння ЄС збереженню та розвитку загальних цінностей ЄС, одночасно поважаючи різноманітність культур і традицій народів Європи» [9].

26 листопада 2022 р. ЄС затвердив Європейський план роботи в галузі культури на 2023–2026 рр., який встановлює нові пріоритети європейської культурної політики: художники та професіонали в галузі культури: розширення можливостей культурного та творчого секторів; культура для людей: розширення участі у культурному житті та роль культури в суспільстві; культура для планети: розкриваючи силу культури; культура для спільного творчого партнерства: зміцнення культурного виміру зовнішніх відносин ЄС [10].

Таким чином, можливо говорити про перехід від мультикультурної політики до політики основаної на засадах спільностей, партнерства та єднання.

З отриманням незалежності нашою країною результатом співпраці з країнами ЄС в 90-ті рр. минулого століття, що переживали тоді пік інтеграційних процесів, стає ратифікація міжнародно-правових документів та розроблення власного законодавства як слідство імплементації їх положень.

Так, у 1997 р. Україна ратифікувала Рамкову конвенцію «Про захист національних меншин» 1995 р., у 2003 р. – Європейську хартію регіональних мов або мов меншин 1992 р.

За положеннями Ст. 11 Конституції України «держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку

етнічної, культурної, мовної та релігійної самотності всіх корінних народів і національних меншин (спільнот) України» [11].

Необхідно відмітити, що вітчизняне законодавство містить цілий перелік нормативно-правових актів, що регулюють мовні питання та питання національних меншин: Декларація прав національностей України; Закон України «Про національні меншини в Україні»; Закон України «Про засади державної мовної політики», Закон України «Про корінні народи», Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»; Закон України «Про громадянство України»; Закон України «Про культуру»; Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» тощо.

Основний спеціальний нормативно-правовий акт із регулювання національних меншин було прийнято в 1992 р., – Закон України «Про національні меншини», але 13 грудня 2022 р. Закон було прийнято в новій редакції [12]. Ст. 1 нового Закону України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» визначила поняття національної меншини «національна меншина (спільнота) України (далі – національна меншина (спільнота) – це стала група громадян України, які не є етнічними українцями, традиційно проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самотність. Національні меншини (спільноти) є невід'ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства» [12].

Одним із останніх нормативно-правових документів прийнятих в Україні, що спрямований на правове регулювання статусу та реалізації прав національними меншинами стала Концепція «Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 р.», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 429-р. [13], яка визначила низку заходів культурного спрямування в державній етнополітиці.

Серед іншого в Концепції зазначається, що «Європейська Комісія рекомендувала надати Україні статус кандидата на членство у Європейському Союзі з урахуванням того, що зроблено окремі кроки, зокрема в контексті забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот): «завершити реформу правової бази для національних меншин, яка зараз готується, згідно з рекомендаціями Венеційської комісії, і прийняти механізми її негайного та ефективного впровадження» [13].

Висновки та перспективи проведення подальших досліджень. Національне єднання в Україні викликало самоідентифікацією українського населення з основною нацією – українською, і не могло не відобразитися на вимогах щодо необхідності приділення уваги питанню забезпечення прав та свобод національних меншин, що проживають на території країни, подолання можливої кризи етноконфліктності.

Культурна політика в такому ключі стає неперевершеним інструментом політичного державного управління з стабілізації можливого загострення етнонаціональних питань.

В світлі посилення євроінтеграційних процесів, підписання відповідних угод, Україна продовжила імплементацію засад права ЄС в українське законодавство та виконання вимог щодо вступу в ЄС, в тому числі і в сфері регулювання культурної політики та правового статусу національних меншин, що створило підґрунтя для появи ряду нормативно-правових актів з координації концептуальних питань культури національних меншин в розрізі єдності та співробітництва.

Список використаної літератури

1. Ключові статистичні дані. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://dessa.gov.ua/statistics-2020-ethno/> (дата звернення 29.08.2023).
2. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін 30 років незалежності/ Збірник наукових праць Заснований Інститутом соціології НАН України. Київ. 2021. 715 с.
3. Римаренко С. Міжнародні стандарти статусу національних меншин. *Науковий вісник ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 4(78). С. 129–142.
4. Мигун М. Національні меншини країн ЄС у рамках євроінтеграції. *Людознавчі студії. Серія «Філософія». Спецвипуск*. 2022. С. 115–129.
5. Discrimination in the European Union – Eurobarometer survey. AGE Platform Europe. URL: <https://www.age-platform.eu/publications/discrimination-european-union-eurobarometer-survey> (дата звернення 03.09.2023).
6. Здіорук С. І. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, О. М. Литвиненко, О. П. Розумна; за ред. С. І. Здіорука. Київ: НІСД, 2012. 64 с.
7. Resolution of the Council of 16 November 2007 on a European Agenda for Culture (2007/С 287/01). *Official Journal of the European Union*. 2007. P. 1–4.
8. Культурна політика Європейського Союзу. Хрестоматія : навч. посіб. / Упорядники: Кеда М. К., Соломенна Т. В. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2022. 468 с.
9. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. Центр Громадянських Свобод. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yeuropejskogo-soyuzu/> (дата звернення 03.09.2023).
10. EU: work plan Culture 2023–2026 approved. ЕНТ. 11 January 2023. URL: <https://heritagetribune.eu/europe/eu-work-plan-culture-2023-2026-approved> (дата звернення 03.09.2023).
11. Конституція України. Київ. 2022. 43 с.
12. Про національні меншини (спільноти) в Україні. Закон України від 13 грудня 2022 року № 2827-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>
13. Концепція «Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 р.», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 429-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2023-%D1%80#Text> (дата звернення 03.09.2023).

**EU CULTURAL POLICY AS THE ETHNO-NATIONAL UNITY MEANS:
EU EXPERIENCE FOR UKRAINE IN THE LIGHT OF ENSURING THE NATIONAL
MINORITIES RIGHTS IN THE EUROPEAN INTEGRATION CONDITIONS****Yulia Melnyk**

*Odesa Polytechnic National University,
Department of International Relations and Law
Shevchenko Avenue, 1, 65044, Odesa, Ukraine*

Today, Ukraine is experiencing an epochal period in its development history: national unity is becoming the key to a common future ensuring for the citizens of our country. In a difficult domestic and foreign political situation, in a state of war, a large number of internally displaced persons, the rise of the national consciousness of the people, national self-identification can theoretically cause aggravation of ethno-national relations within the country, including with national minorities.

After gaining independence, Ukraine chose the EU as one of the main directions of its foreign policy development. The signing of a number of EU documents back in the 1990s speaks of our country's desire

to incorporate the fundamental rights and obligations of the union into its own legislation, and indicates the beginning of integration processes and a foreign policy pro-European course.

In the context of considering the problems of integration, national minorities are also, as a rule, considered as a possible conflict and disintegrating factor. Ensuring the realization of their rights and self-identification occupies an important place in the formation of an ethno-national integrative policy.

Culture, as a political tool, can be used as a means of social unity. The experience of the EU countries in cultural policy and the peculiarities of the regulation of the rights of national minorities realization in the light of Ukraine's fulfillment of contractual provisions regarding the Union future membership could not but be reflected in the formation of new vectors of cultural policy development in relation to them.

With the aim of a comprehensive consideration of the EU's cultural policy as a means of ethno-national unity: the EU's experience for Ukraine in the light of ensuring the national minorities rights in the context of European integration, the analysis of the EU legislation regulating the rights realization of the national minorities-member countries development was conducted. Conclusions are made about the presence of significant differentiation in the national legislation of the EU members, the transition from multicultural policy to the policy of communities, partnership and unity.

The article examines the national legislation about the legal status of national minorities regulation. Special attention is paid to the implementation of EU law, the development of special legal acts in the field of cultural policy.

Key words: national minorities, culture policy, ethno-national unity, European integration.